

ИСТОРИЯ

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ КОРОЛІВСТВА РУСІ XIII–XV СТОЛІТЬ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Мирослав Волощук

Анотация: В статията се анализират опитите за институционализиране на кралството Рус (*Regnum Russiae*) от края на XIII – началото на XV в., предпоставка за което става коронацията на Данило Романович в края на 1253 г. в гр. Дорогочин. Институционализирането на кралството по различни причини така и не е завършено нито по време на управлението на децата му, нито на внуците му. *Regnum Russiae* съществува до началото на XV в. като термин, но без собствен сакрален и правов пълнеж.

Ключови думи: институционализиране, крал на Рус, кралство Рус, Данило Романович, инсигнии на властта, свещени реликви.

Усунення від влади 4 вересня 476 р. германським воєначальником Одоакром († 493) останнього західного римського імператора Ромула Августула († бл. 507) та відправлення імператорських інсигній до Константинополя відкрило оселеним на велетенських теренах колишньої імперії *gentibus* нагоду творити власні династичні держави. Усі вони взорувалися на римські взірці, зокрема й у титулатурі. Піком розвитку такого наслідування стало Різдво 800 р., коли, з метою відновлення імператорських традицій Заходу, римський папа Лев III († 816) коронував франкського короля Карла († 814) імператорською короною. Незважаючи на протидію цьому актові збоку володарів Східної Римської імперії (Візантії), із поділами спадщини Карла впродовж IX ст., 962 р. імператорську гідність все таки набув представник Саксонської династії східнофранкський король Оттон I († 973). Сусідні *gentes* на цьому тлі систематично потрапляли до сфер інтересів як папства, так і західних імператорів, періодично отримуючи з їхніх рук королівські корони, іменуючись у латиномовних джерелах терміном *rex*. Помазання нового володаря на королівство означало входження „до сім’ї“ християнських народів Європи із правом передання титулу та земель у спадок.

Слов’янський світ перебував на перетині впливів усіх трьох сил (східного і західного імператорів та папства), їхні правителі титулувалися на свій характерний для кожної з країн спосіб, систематично у різний спосіб контактували із західним світом, де чудово знали про добре розвинуті міські центри Сходу, зокрема й Руської землі. Місцева, скандинавська за походженням, династія Рюриковичів, добре знайома із грецькою (церковною і світською), слов’янською кирило-

мефодіївською та великоморавською традиціями, вживала *князівську* титулатуру. Уподібнюватися як угорський, а згодом, періодично, польський і чеський *королі* до західних суверенів хрещені зі Східної Римської імперії *руські князі* потреби не вбачали. Їх виховувало духівництво, книги, морально-етичні настанови, приклад та досвід переважно грецькі і болгарські з походження. Відтак нерідко на Балканах Рюриковичів у грецький спосіб називали *архонтами* (Алфьоров 2012: 52). Для Заходу ж вони залишалися самодостатніми правителями, нерідко упродовж X–XII ст. потрапляючи на сторінки джерел і під титулом *rex* – *король*. З погляду західного права вони такими звісно не були, адже не отримували від папи чи німецького імператора королівських регалій, не визнавали їхнього протекторату над собою, не були, звісно, помазані на королівство.

За хронологією впродовж X – початку XIII ст. *Королями* і *гегемонами* (на грецький манер) на Русі називали київських володарів Ігоря Рюриковича († 945), Володимира Святославовича († 1015), Святополка Ярополковича або Володимировича († 1019), Ярослава Володимировича († 1054), Святослава († 1076) і Всеволода († 1093) Ярославовичів, Ярослава Святославовича († 1129), київського та волинського володаря Ізяслава Мстиславовича († 1154), Ярослава Володимирковича з Галича († 1187) та Романа Мстиславовича – волинського та галицького володаря († 1205) та ін. (Назаренко 2001: 518–519; Boroń 2010: 84–85; Майоров 2011г: 549–570). Титул *rex*, яким вище перелічених осіб час від часу ушанували іноземні західні автори, радше свідчив про прийнятну для західної традиції формулу означення впливового суверена. Означені ж руські князі були добре знані за межами власних земель через матримоніальні зв'язки, як союзники, впливові політики та воєначальники. Інтереси деяких з них на Заході сягали Франції, Священної (Німецької) імперії і англосаксонських королівств у Британії.

Натомість інша група Рюриковичів отримували королівські титули з рук пап ще від другої половини XI ст. Першим з них став син Ярослава Володимировича Ізяслав († 1078), одружений із донькою польського короля і князя Мешка II Ламберта († 1034) Гертрудою († 1108). Видатний політик та церковний діяч XI ст. Григорій VII († 1085), скориставшись складною ситуацією в землях Рюриковичів, ушанував його королівським титулом *Rex Ruscorum* (тобто король русі/русинів). Ізяслав Ярославович, натомість, шукаючи підтримки понтифіка задля повернення київського престолу, мусів, мабуть, погодитися на якісь умови підлеглості. Однак до Рима він не прибув, відправивши туди сина Ярополка († 1086). Той спеціальною папською буллою 17 квітня 1075 р. отримав від понтифіка королівський титул і протекторат на руські землі (Documenta 1953: 5–8). Коронацію князя Ярополка могли інспірували й наслідки так званої схизми 1054 р. Із поверненням Ізяслава до Києва 1077 р. „королівська традиція“ на Русі не прижилася. Доля ж папської булли невідома.

Політична доцільність коронування руського князя на рубежі XII–XIII ст. поступово „визрівала“ у Галицькій землі, де чималий вплив зберігали угорські Арпади, з 1205 р. – із титулом *Galitiae Lodomeriaeque Rex*, переданим у XVI ст. у спадок Габсбургам (Frimova 2005: 62–73). Протягом 1215–1241 рр. титулами *Rex Ruthenorum* і *Galitiae Rex* при підтримці римських

пап володів угорський принц Коломан († 1241) (Прохазкова 2016: 208–212; Font, Varabás 2017: 42). Для його конкурентів з династії Романовичів традиції „Старої Європи“ також не були чужими.

Зокрема бабцею князя Данила Романовича († 1264) була польська княгиня Агнешка († після 1182), а батька – Романа Мстиславовича добре знали при західних дворах. Дитячі роки юний Данило провів в угорському королівському середовищі, де набув необхідного досвіду і знань, потрібних для управління державою. Повернувши колишні землі батька до своїх рук, він, без перебільшення, перетворився на одного з кількох найсильніших володарів Русі. Однак монгольське вторгнення 1238–1242 рр. та принизливий візит Данила Романовича 1246 р. до хана Бату († 1255 або 1256) інтенсифікували переговори з понтифіками, зокрема Інокентієм IV († 1254), від якого, за посередництвом угорського короля Бели IV († 1270), руський князь очікував підтримку задля звільнення своїх теренів з-під тиску кочівників. Умовою надання такої у формі організації хрестового походу мало стати його коронування та визнання папського протекторату, що й сталося десь наприкінці 1253 р. (можливо, на Різдво) у Дорогочині. Коронування описане у літописі (хроніка Романовичів) (Chronica 2018: 350–351), а титулатура Данила znana з папських булл та інших різнопланових джерел середини XIII–XV ст. (Preußische Urkundenbuch 1882: 221–222; Dąbrowski 2008a: 64–75; Dąbrowski 2008b: 109–122; Майоров 2011b: 187–192; Паршин 2018: 48–49, 51, 191, 275–277). За словами ж сучасного російського історика Олександра Майорова, для князя це було не перше прийняття королівського вінця, адже між 1235–1237 рр. такою честю його ушанував німецький імператор Фрідріх II Штауфен († 1250) (Майоров 2011в: 656–660). Хоча ми не згодні з позицією автора, контраргументація котрої вимагає окремої публікації, сам факт, приведений О. Майоровим, вкотре засвідчує періодичне вживання на Заході до різних руських князів окреслення *rex*.

Проблема № 1 – титулатура.

У Європі постало королівство Русі (*Regnum Russiae*), подальша інституалізація якого тепер залежала від великої кількості факторів, зокрема традиції вживання в офіційній документації наступниками Данила Романовича титулу *rex*. Втім контекст та зміст використання цього титулу вже за життя Данила виглядали до кінця неясними. Наприклад молодший брат Василько († 1269), який ніколи коронованим не був, у папських посланнях, адресованим обом Романовичам ще з 1246 р., титулувався королем (Documenta 1953: 30, 33, 35–36, 38–42, 50–51). На превеликий жаль, ми досі не маємо жодного офіційного акту самого Данила Романовича. А тому можемо лише припускати, що його канцелярія під час листування з папами вживала щодо нього означення *rex*, як це потім віддзеркалювалося у відповідях понтифіків. Натомість Лев († 1301), якого у західному історіописанні титулували королем (Ebendorfer 1967: 146; Cronica 2003: 78), у офіційному діловодстві використовував формулу *син короля Данила* (Купчинський 2004: 138, 529–530, 552, 569). Його син Юрій I († 1308) за єдиною уцілілою маєстатичною печаткою

титулувався *Rex Rusie, Princeps Ladimerie* (Купчинський 2004: 147–148). Останні ж представники династії „за мечем“ Лев II та Андрій – *duces totius Terrae Russiae, Galiciae et Ladimiriae* (Купчинський 2004: 150–151, 156, 160). Їхній наступник, що належав до династії Романовичів „за кужелем“, Юрій II († 1340) за офіційними документами відомий як *Dux Russiae; Dux terrae Russiae, Galiciae et Lodomiriae; Dux totius Russiae Minoris* та зрідка – *Rex Russiae* (Купчинський 2004: 147–148, 169, 172, 178, 185, 190). Зі смертю володаря спадщину Романовичів та їхні титули мусили якось розподілити сусідні династії, що були їхніми ближчими чи дальшими родичами. Оскільки угорські королі з династії Анжу успадкували від своїх попередників Арпадів титул *Galitiae Lodomeriaeque Rex* (Gy. Kristó 1990: 175), їхні династичні амбіції географічно сягали не далі окреслених титулом земель. Литовський князь Любарт Гедимінович († 1383) був *князем Луцьким и Володимирским* (Грамоти 1974: 20). Відтак успадкуванням королівського титулу Романовичів зайнявся їхній дуже далекий родич король Польщі Казимир III († 1370), декілька разів за життя іменуючись *Rex Polonie et Russie* (Zbiór 1969: 111), хоча частіше – *Russieque dominus et heres* (CDPoloniae 1858: 226, 253, 278, 282, 284, 288–289, 294, 298, 301, 305; Zbiór 1969: 121). Ми переконані, що при його дворі та в інтелектуальних колах постійно шукалися грамотні легітимні інструменти *translatio regni Russiae* в тіло *Regni Poloniae*, втім чіткої титулярної відповіді на це не було. Прихід у Польщі до влади 1370 р. Людовіка I († 1382) на деякий час послабив напругу у цих питаннях. З елементами деякого суверенітету, втім васалом династії Анжу у Львові під відомим з часів Казимира III титулом *terre Russiae dominus et heres* впродовж 1371–1378 та 1385–1387 рр. залишався Володислав Опольський († 1401) (Sperka 2012: 291), „за кужелем“ – також далекий родич Романовичів. Угорські королі, натомість, продовжували вживати стару титулатуру *Galitiae Lodomeriaeque Rex* (CDPatrius 1865: 123), котра не трансливала королівських амбіцій щодо всієї Русі. Зі смертю Людовіка та розподілом його спадщини між доньками Марією († 1395) в Угорщині та Ядвігою († 1399) в Польщі *руська* частина титулу Романовичів – *suprema et heres Russie*, корелюючись із титулом Володислава Опольського, потрапила до титулу Ядвіги (Zbiór 1969: 225), а після заміжжя – до її чоловіка Володислава II (Ягайло, † 1434) (CDPoloniae 1858: 344, 353, 357, 370). З певних причин, про які варто сказати окремо, він та його нащадки, представники династії Ягеллонів (1386–1573), не апелювали до королівських амбіцій Русі, вживаючи титул *Russieque dominus et heres*. При цьому вони залишалися королями суто Польщі – *rex* або *regina Poloniae* (Zbiór 1962: 285; Zbiór 1969: 242; Zbiór 1970: 357). Інші землі, на котрі розширювалася влада династії аж до XVI ст., королівською титулатурою із цілком зрозумілих причин не окреслювалися.

Чому ж, за наявності від середини XIII ст. концепту *Regnum Russiae*, Ягеллони та їхні наступники на престолі королівства Польщі жодним чином не віддзеркалювали руські королівські амбіції?

Формування впродовж VI–XI ст. королівських традицій інших країн, що завжди взувалися на римську спадщину та наповнювалися якісно новим християнським змістом, передбачало наявність певних інсигній влади, священних реліквій, спрямованих підкреслити гідність династа, ознаки і символ його влади. Переважно такими були скіпетр, держава, королівська мантия, коронаційний меч, іноді навіть відповідне взуття, часто виняткового кольору, забарвлення, узору. Однак найважливішою з інсигній була спершу діадема, а згодом корона, спеціально виготовлена та привезена для врочистої першої та подальших інтронізацій. Вона разом з іншими священними предметами завжди зберігалася у добре захищеному місці (королівській скарбниці) та використовувалася лише під час дуже вагомих подій, наприклад, коронаційних дійств. Найближчим для руських князів прикладом такої корони слугує спеціально виготовлена у середині XI ст. при константинопольському дворі корона угорських королів (так звана *Sacra Corona*), надіслана вперше для коронування 27 квітня 1077 р. Володислава I († 1095). За часів *interregnum* символічність корони дозволяла елітам навіть „від її імені“ правити країною, очікуючи обрання нового короля. Світські інсигнії влади, задля підкреслення особливого авторитету та впливу династа, обов’язково мусили поповнюватися священними, переважно найбільш цінними реліквіями, що сягали своїм корінням в часи життя і діяльності Ісуса Христа, Діви Марії та їхнього найближчого оточення. Такими переважно були предмети супроводу Страстей Христових – частини Животворящего Хреста, Мандаліон, Терновий Вінець та його фрагменти, спис Лонгина, пояс Богородиці тощо, а згодом – мощі святих та чудотворні ікони. Тогочасні володарі за ними буквально полювали, хоча до моменту взяття учасниками IV Хрестового походу 13 квітня 1204 р. Константинополя, більшість найвизначніших реліквій зберігалася саме тут. Добре відомо, що 16 квітня 1340 р. Казимир III, скориставшись раптовою смертю Юрія II, із невеликою, як пишуть Малопольські аннали та аннали Траски XIV ст., кількістю військ, вступив у Львів, де „здобув велику здобич зі срібла, золота, дорогоцінного каміння скарбниці древніх володарів, серед яких були деякі золоті хрести, особливо один, у якому містилася значна частина з дерева хреста Господнього, дві розкішні корони і дуже красива туніка, а також і прикрашене коштовним камінням золоте крісло“ (Rocznik Traski 1872: 860; Rocznik Malopolski 1961: 200). Атрибутувати описані регалії можна, хоча досі неясно, кому ж належали обидві корони. Одна з них – певне Данилові Романовичу. Красива туніка – вочевидь інтронізаційна мантия, а „прикрашене коштовним камінням золоте крісло“ – інтронізаційний престол. Не виключено, що ці регалії вживалися у Дорогочині. Загалом, окреслена проблема навіть в останній час вже не раз була предметом спеціальних студій (Майоров 2011г: 557–561; 619–632; Gil 2014: 27–42).

Однак як вибудовувалася традиція наступних коронацій та чи були такі взагалі – для істориків питання відкрите.

Проблема № 3 – місце коронування.

Постання нового королівства обов'язково передбачало коронування нового династа у чітко визначеному місці та храмі із дотриманням дуже докладної процедури (обряду) за участі відповідних архієреїв та присутності світських осіб. Достеменно відомо, що угорських королів з XI ст. коронували лише у кафедральному соборі Діви Марії Столичного Білгорода (Секешфехервар). Королями Польщі спершу ставали в кафедральному соборі Гнезна (кілька казусів впродовж XI–XIII ст.), а після 1320 р. – у Вавельському кафедральному соборі Кракова. Королями Чехії (Богемії) ставали у Празі. У Франції це відбувалося у Реймському кафедральному соборі, а в Англії – у соборі Святого Петра у Вестмінстері. У випадку королівства Русі доводиться лише здогадуватися щодо місця коронаційних врочистостей. Данило Романович з певних, досі дискусійних обставин, але, радше, як з огляду на татарську небезпеку так і з огляду демонстрації свого впливу сусідньому нещодавно коронованому у Новгородку литовському королю Міндовгу († 1263), коронувався у Дорогочині (точне місце і посвята храму – невідомі). Акт помазання на престол за присутності чималої кількості свідків здійснив папський нунцій у Прусії і Лівонії, легат Оппізо († 1291) (Chronica 2018: 350–351; Documenta 1953: 44). Це нагадувало європейські традиції коронування.

Однак, як справа виглядала після смерті Данила Романовича – ми не знаємо. Те, що Казимир III пограбував скарбницю Романовичів у Львові, – не факт, що королями Русі завжди (*sic!*) ставали саме тут. Наприклад Юрій II резидував більше у волинському Володимирі, де й був отруєний 21 березня 1340 р. (Grabowski 2012: 442). Досвід правління будь-яких тогочасних володарів засвідчував наявність у династії одразу кількох резиденцій-столиць. Одна з них слугувала коронаційним місцем із відповідним сакральним наповненням. Можна лише здогадуватися, що, як мінімум з огляду на пряму чи опосередковану залежність Романовичів від Чингізидів, таких помазань на королівство більше жоден із них не проводив або це відбувалося напів-таємно й не мало жодного публічного резонансу та глибокого сакрального змісту.

Проблема № 4 – інститут королеви.

Королева (*regina*) – обов'язковий елемент повноцінного формування та функціонування тіла королівства. Вона володіла особливими впливом і повноваженнями в країні, нерідко мала свою резиденцію, як, зокрема, угорські королеви, котрі резидували у Веспремі. Звісно, що кожен вінценосний чи невінценосний представник керівної династії одружувався задля продовження роду, бажано, звісно, „за мечем“. Відтак, якщо на момент помазання на престол претендент на королівство був одруженим, його дружину „приводили до влади“ за спрощеним обрядом. Якщо ж це відбувалося одночасно з весіллям – обряд відрізнявся додатковими врочистостями. За відсутності у королівстві короля (за умов смерті, наприклад) та наявності королеви, саме вона набувала тимчасових повноважень правління із титулом *короля* (*rex*). Так, зокрема, сталося з донькою Людовіка I Ядвігою, котра після смерті батька, як спадкоємиця його польської спадщини, очікуючи заміжжя, впродовж 1384–1386 рр. титулувалася *rex Poloniae* (Nikodem 2009).

Данило Романович на момент коронування 1253 р. був удруге жонатим, маючи у цьому шлюбі й дітей. Однак нам невідомо ні про помазання на правління його невідомої з імені литовської з походження дружини, ні про помазання відомих за іменами дружин його дітей, онуків та правнуків, серед яких не бракувало й знаменитостей. Так, дружиною князя Лева Даниловича була донька Бели IV Констанція († після 1287 або 1288), матір'ю котрої була Марія Ласкаріс († 1270) – донька нікейського імператора Феодора Ласкаріса († 1222) та його дружини Анни Комніної-Ангел († 1212) (Домбровский 2015: 371–372). Потреба, відтак, підкреслити свій статус, маючи таке різностороннє дуже глибоке вінценосне походження, виглядала на часі, особливо за умов інституалізації королівства Русі принаймні на рівні періодичного застосування у офіційній документації понтифіків та інших європейських монархів термінів *Ruthenorum Regnum* або *Regnum Russiae* (CDH 1832: 293; CDH 1834: 225, 261–262; Chronicon Budense 1838: 315–315, 318–319; Turgenev 1841: 83; Chronicon Dubnicense 1884: 183–184; Die Weltchronik 1994: 211).

Проблема № 5 – двір.

Невід'ємним атрибутом кожного короля був його двір, куди входили найближча родина, світські й церковні сановники, митці тощо. Це була так звана „мала“ і „велика родина“ із функціями дорадчого органу, втім, не без інтриг у власному середовищі. Двір короля Данила винятково взорувався на грецькі та угорські зразки, знайомі йому ще з дитячих років, проведених впродовж 1205–1213 рр. (з перервами) вочевидь у Столичному Білгороді. Цей досвід, як бачимо не тільки з літописної пам'яті (Buko 2017: 51–66), а й результатів ґрунтовних археологічних студій (Gołub 2008: 47–52; Buko 2012: 131–160; Gołub, 2013: 293–306; Jusupović 2016: 161–185), він намагався насамперед адаптувати у Холмі. Навряд чи можна було цього добитися у відверто ворожому Галичі чи волинському Володимирі – резиденції його молодшого брата Василька. Ставлення двору Романовичів до його королівських інспірацій читається краще, порівняно зі ставленням церковних архієреїв та ієрархів. Можливо це один із атрибутів королівства Русі, про який, принаймні за життя короля Данила, можна сказати більше за інші.

Втім із його смертю аспекти придворного життя, склад і походження еліт – знані погано або невідомі. Вочевидь існувало протиборство молодшої генерації зі старшою, в основі якого, мабуть, теж спроби деяких Романовичів продовжувати процеси інституалізації королівства Русі на західний манер із усіма подальшими конфесійними та іншими наслідками.

Проблема № 6 – роль Церкви.

Королівство, як явище західного (латинського) світу, могло існувати лише при чіткій співдії з органами церковної влади, опертими на світовий авторитет римських пап та залежними від них. Ґрунтовно вироблені у інших королівствах Європи традиції помазання королів на правління передбачали обов'язкове здійснення обряду одним із верховних архієреїв країни.

Угорських королів з XI ст. приводив на правління лише Естергомський архієпископ, англійських – архієпископ Кентерберійський, французьких – архієпископ Реймса тощо. Німецький король, щоб стати імператором Священної імперії, мусів здійснити паломництво до Рима, що майже завжди нагадувало військовий похід. Чітке дотримання усіх нюансів коронування було обов'язковим. За відсутності хоча б одного атрибуту частина еліти могла вважати обряд коронування таким, що не відбувся, а самого короля – нелегітимним. За неможливості коронування, наприклад, королів Франції у Реймсі, як це було впродовж 1421–1429 рр. під час окупації міста англійцями, Карл VII († 1461) мусив чекати на звільнення міста (Басовская 1985: 129). Двічі у лютому 1301 р. та 16 червня 1309 р. з недотриманням усіх необхідних умов коронувався претендент на угорський престол Карл Роберт († 1342). Лише третя коронація 27 серпня 1310 р. була визнана легітимною (Tóth, Szelényi 2000: 72–73). Вагомою проблемою, яка теж відтерміновувала постановня *Regnum Poloniae*, став вибір місця коронації королів Польщі у XIV ст., яке хотіли здійснювати як у Гнезно, так і в Кракові (Baszkiewicz 2008: 122, 140).

Активне листування Данила Романовича із папою Інокентієм IV впродовж 40–50-х рр. XIII ст. засвідчувало готовність понтифіка взяти майбутнього короля Русі під свою опіку, погодившись зберегти в церквах грецький обряд (*ritus graeci*). Князь і наближені йому архієреї мусили погодитися із цими умовами, бо інакше важко було б розраховувати на отримання королівських регалій та так очікувану допомогу проти кочівників. Під час коронування у Дорогочині мав би бути присутнім один із найближчих Данилові Київський митрополит і всієї Русі Кирило († 1281), хоча *expressis verbis* джерела про це не кажуть (Chronica 2018: 350–351). Чи виконував він під час помазання на престол якісь функції – невідомо, хоча літописець Романовичів вочевидь би про це згадав. Король Русі як людина із серйозною харизмою та поважним авторитетом, на якомусь етапі здається зміг переконати православний клір прийняти пропозиції папства. Однак нездатність у 50–60-х рр. XIII ст. чинити гідний опір номадам та якісь непорозуміння з Кирилом, можливо й у питаннях інституалізації королівства Русі (*sic!*), спричинили згодом переїзд того з Києва до Владимира на Клязьмі. Найближчі наступники митрополита не повернулися до Києва, чи нової столиці короля Данила у Холмі або його дітей і онуків у Львові, а обрали Москву. Це супроводжувалося й суттєвим погіршенням відносин Данила Романовича із папою Олександром IV († 1261), який, зокрема, в листі королю Русі 13 лютого 1257 р. навіть погрожував церковними карами (Documenta 1953: 49–50).

Не виключено, що на цьому тлі ініціатива створення 1302–3 р. Галицької митрополії мала ліквідувати певний вакуум церковної влади, зокрема й при подальшій інституалізації королівства Русі. Однак проблеми, з якими зіткнулася молода митрополія та її очільники, помножена не тільки на конфлікти з митрополитами Київськими і всієї Русі, а й кризою всередині держави Романовичів, не дозволяє нам зрозуміти, як в середовищі її духовництва сприймалися факти щонайменше вживання Юрієм I королівської титулатури. Брак джерел не дозволяє до кінця зрозуміти усіх церковних аспектів помазування на правління, взорованих на грецькі

імператорські традиції, болгарських царів чи сербських жупанів. Не зрозуміло до кінця, як це за участі православного духовництва відбувалося й у розгалуженій князівській родині Рюриковичів. Стосунки ж з римськими папами, які поступово занурювалися у кризу (ліквідація французьким королем Філіпом IV Красивим Ордену тамплієрів 1307 р. та переїзд понтифіків 1309 р. до Авіньйона), вже ніколи не були на такій позитивній хвилі, як за часів Інокентія IV.

Замість висновків.

Головними причинами незавершення процесів інституалізації королівства Русі у другій половині XIII ст. стала неспроможність Романовичів зберегти свої землі від загрози номадів. Данило Романович під час візиту до Бату 1245–1246 рр. визнав себе васалом хана (Chronica 2018: 290–293), вигравши час на активніший діалог з Інокентієм IV та коронування. Однак подальший тиск кочівників на країни „Молодшої Європи“ у другій половині XIII – середині XIV ст. не дала змоги завершити почате. Частина Романовичів потрапила під жорстку залежність Чингізидів, з ними налагодила співпрацю й частина руської еліти. Все це гальмувало інституалізацію королівства Русі, робило її половинчастою, залишаючи дієвим феномен *Regnum Russiae* хіба в джерелах.

Станом на середину XIV ст. цілком інституалізовані суверенні королівства Польщі і Угорщини зіткнулися із проблемою інтеграції неінституалізованого до кінця королівства Русі. Як термінологічне явище *Regnum Russiae* рефlekтувало у історіописанні та офіційній документації щонайменше до рубежу XIV–XV ст. (CDH 1837: 261–262; VMSI 1863: 347; Acta 1870: 18, 20–21), а тому можемо про нього свідчити, як хіба про *термінологічний факт*. Вочевидь там воно сприймалося синонімічно нейтральним зі змістового погляду поняттям *Russia*, *Rusia*, *Ruthenia* чи *terra Russiae*. Однак при дворі, насамперед, Казимира III, а згодом династій Анжу і Ягеллонів після 1340, а особливо 1349 р., мусили серйозно міркувати не тільки над аспектами династичної чи титулярної легітимізації інтеграції королівства Русі в тіло сусідніх корон (королівств), а й доцільності використання (чи невикористання) привласнених священних реліквій і символів королівської влади Романовичів у власних подальших коронаційних практиках. Однак, крім кількарязового окреслення Казимира III *Rex Polonie et Russie* (Sieradzki 1958: 501–502), за його іншими наступниками такої рвучкості навіть у вживанні королівської титулатури не було, не кажучи про застосування при коронуванні будь-якого наступного короля Польщі руських коронаційних інсигній. Ті ж, як точно відомо з джерел, зберігалися у скарбниці на Вавелі, періодично індексувалися та описувалися (Zbiór 1822: 68, 70–76), однак з часом, за незначними винятками, стали безповоротно втраченими.

Безболісне інтегрування частини спадщини Романовичів до тіла королівства Польщі значною мірою впродовж кінця XIV – початку XV ст. забезпечило визнання Володислава II сувереном значною кількістю місцевої еліти, яким той підтвердив земельні надання. Частина з них отримала місцеві уряди та перетворилася на урядників *землі Руської*, залишаючись такими

аж до Першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Завершення цієї інституційної інтеграції підсумувала адміністративна реформа 1434 р. та постання Руського воєводства (*Palatinatus Russiae*) (Urządnicy 1987: 7–8).

БІБЛІОГРАФІЯ:

Алфьоров 2012: Алфьоров, О. Молівдовули київських князів другої половини XI – кінця XII століття за матеріалами сфрагістичної колекції о. Шереметьєва). – Сфрагістичний щорічник, 2012, № 2, С. 5–74.

Басовская 1985: Басовская, Н. Столетняя война 1337–1453. Москва, 1985.

Домбровский 2015: Домбровский, Д. Генеалогия Мстиславичей. Первые поколения (до начала XIV в.). Издание исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, 2015.

Купчинський 2004: Купчинський, О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004.

Майоров 2011а: Майоров, О. Галицько-Волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат: у 2 т. Т. 2 : Політична та культурна спадщина, родина, династія. Біла Церква, 2011.

Майоров 2011б: Майоров, О. Звістка Ніколо да Кальві, капелана папи Інокентія IV, про коронацію Данила Романовича. – Княжа доба: історія і культура, 2011, Вип. 4, Львів, С. 187–192.

Майоров 2011в: Майоров, О. Новий епізод 1237 року у взаєминах князя Данила Романовича з імператором Фрідріхом II. – Княжа доба: історія і культура, 2011, Вип. 4, Львів, С. 180–186.

Майоров 2011г: Майоров, А. Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических у культурных связей XII–XIII вв. Санкт-Петербург, 2011.

Назаренко 2001: Назаренко, А. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001.

Паршин 2018: Паршин І. Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські наративні джерела XIII–XV століть. Львів, 2018.

Пешак 1974: Грамоти XIV ст. [Упоряд. М. М. Пешак.] Київ, 1974.

Прохазкова 2016: Прохазкова, Н. Титулатура короля Галичини Коломана (фрагмент дисертаційної роботи). – Галич. Збірник наукових праць, за ред. М. Волощука, 2016, Вип. 1, Івано-Франківськ, С. 208–212.

Acta 1870: Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej y Archiwum tak zwanego bernadyńskiego we Lwowie / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie, 1870, T. 2.

Baszkiewicz 2008: Baszkiewicz, J. Odnowienie Królestwa Polskiego 1295–1320. Poznań, 2008.

Boroń 2010: Boroń, P. Kniazowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu. Katowice, 2010.

Buko 2012: Buko, A. Bizantyjskie odniesienia kulturowe wybranych odkryć wczesnośredniowiecznego Chełma i Stołpia. – Pogranicza kulturowe w Europie średniowiecznej. Słowianie i ich sąsiedzi [red. K. Grążawski i M. Dulnicz.] Brodnica – Warszawa – Olsztyn, 2012, S. 131–160.

Buko 2017: Buko, A. Kronika halicko-wołyńska i archeologia: przykład badań na Górze Katedralnej w Chełmie. – Materiały V Kongresu mediewistów polskich [pod red. L. Słupeckiego i in.] T. 1 : Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu. Rzeszów, 2017, S. 51–66

Chronica 2018: Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana), wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wilkuł. – Monumenta Poloniae Historica. T. 16. Nova series: Kraków, Warszawa, 2017.

Chronicon Budense 1838: Chronicon Budense post elapsos ab editione prima et rarissima tercentos sexaginta quinque annos. [Ed. I. Podhradczky.]. Budae, 1838.

Chronicon Dubnicense 1884: Chronicon Dubnicense. – Historiae Hungaricae fontes domestici. [Recensuit et praefatus est M. Florianus.] Quinque–Ecclesiis, 1884, V. 3: ad a. 1473. jun. 5.

CDH 1832: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer, Budae, 1832, T. 8, V. 2.

CDH 1834: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer, Budae, 1834, T. 10, V. 1.

CDPatrius 1865: Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár: in 8 t. / studio et opera E. Nagy, J. Páur, C. Ráth, D. Véghely, Győrött, 1865, T. 2.

CDPoloniae 1858: Codex diplomaticus Poloniae, studio et opera L. Ryzyszewski et A. Muczkowski, Varsaviae, 1858, T. 3.

Cronica 2003: Cronica domus Sarensis. Maior et minor, opera M. Zemek. Brno, 2003.

Dąbrowski 2008a: Dąbrowski, D. Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza i jego szesnastowiecznych polskich kontynuatorów. – Дрогоичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича [Упорядники О. Жерноклеєв, М. Волощук, І. Гурак.] Івано-Франківськ, 2008, С. 64–75.

Dąbrowski 2008b: Dąbrowski, D. Koronacja Daniela Romanowicza w relacjach Jana Długosza i jego szesnastowiecznych kontynuatorów. – Княжа доба: історія і культура. Вип. 2, Львів, 2008, С. 109–122.

Die Weltchronik 1994: Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/77–1454/56 / herausgegeben von R. Sprandel. – Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series: München, 1994, T. 17.

Documenta 1953: Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953), college in introductione et adnotationibus auxit P. Athanasius G. Welykyi OSBM, Romae, 1953.

Ebendorfer 1967: Ebendorfer Thomas. Chronica Austriae [Herausgegeben von A. Lhotsky.] – Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series: Berlin, 1967, T. 13.

Font, Barabás 2017: Font, M., Barabás, G. Kálmán (1208–1241). Halics királya. Szlávonia hercege. Budapest – Pécs, 2017.

Frimova 2005: Frimova E. Cisársko–kráľovská svadoná zmluva z roku 1515. – Politický zrod novovekej Strednej Európy (500. výročie narodenia Ferdinanda I. zakladateľa Habsburskej monarchie), [Zost. J. Baďurik, K. Sládek.] Bratislava, 2005, S. 62–73.

Gil 2014: Gil, A. Insygnium koronacyjne Daniela Romanowicza – fakty i hipotezy. – Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, 2014, R. 12: Daniel Romanowicz i jego czasy / red. A. Gil, A. Wawryniuk, H. Bazhenova, Z. 6, S. 27–42.

Grabowski 2012: Grabowski, J. Dynastia Piastów mazowieckich. Studia na dziejami politycznymi Mazowsza, intytlacją i genealogią książąt. Kraków, 2012.

Gołub 2013: Gołub, St. Polsko-ukraiński projekt badań cerkwi Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez Daniela Romanowicza w XIII w. Wstępne wyniki badań. – Rocznik Chełmski, Chełm, 2013, T. 17, S. 293–306.

Gołub 2008: Gołub St. Zmiany w kulturze materialnej na ziemi chełmskiej w XII i XIII wieku w dobie Romanowiczów. – Słowianie Wschodni w dorzeczu Wieprza i Bugu. Historia – kultura – religia / pod red. J. Libera, Łęczna, 2008. S. 47–52.

Jusupović 2016: Jusupović A. Miasto stołeczne Daniela Romanowicza. Dzieje Chełma do połowy XIV wieku. – Przywrócona pamięć. Ikona Matki Boskiej Chełmskiej: ikonografia – kult – kontekst społeczny. Повернена пам'ять.

Ікона Холмської Богородиці: іконографія – культ – суспільний контекст [Redakcja A. Gil, ks. M. Kalinowski, I. Skoczylas.] Lublin – Lwów, 2016, S. 161–185.

Gy. Kristó 1990: Anjou-kori oklevéltár [Szer. Gy. Kristó.] Budapest–Szeged, 1990, T. 1: (1301–1305).

Nikodem 2009: Nikodem J. Jadwiga król Polski. Wrocław, 2009.

Preußische Urkundenbuch 1882: Preußische Urkundenbuch. Politische Abteilung [Eds. R. Philippi, S. Woelky.] Bd. 1: Die Bildung des Ordensstaates (1140–1309). H. 1. Königsberg, 1882.

Rocznik Malopolski 1961: Rocznik Malopolski / A. Bielowski. – Monumenta Poloniae historica. [Ed. A. Małeck, W. Ketrzyński, X. Liske.] Warszawa: PWN, 1961, T. 3, 135–202.

Rocznik Traski 1872: Rocznik Traski. – Monumenta Poloniae historica. [Ed. A. Bielowski.] Lwów, 1872, T. 2, 826–861.

Sieradzki 1958: Sieradzki, J. *Regnum Russiae*. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego: Krytyka dotychczasowych poglądów i zarys nowej konstrukcji. – Kwartalnik Historyczny, 1958, № 2, S. 495–508.

Sperka 2012: Sperka, J. Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401). Kraków, 2012.

Tóth, Szelényi 2000: Tóth, E., Szelényi, K. A Magyar Szent Korona. Királyok és koronázások. Budapest, 2000.

Turgenev 1841: Historica Russiae Monimenta ex antiquis exterarum centium archivis et bibliothecis deprompta. [Ab A. J. Turgenevio.] Petropoli, 1841, T. 1.

Urzednicy 1987: Urzednicy wojewodstwa Ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie Halicka, Lwowska, Przemyska, Sanocka). Spisy. [Opracował K. Przyboś.] – Urzednicy dawnej Rzeszy Pospolitej XII–XVIII wieku. Spisy. [Pod red. A. Gąsiorowskiego.] Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1987, T. 3.

VMSI 1863: Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia. T. 1: 1198–1549. [Ab A. Theiner.] Romae, 1863.

Zbiór 1962: Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 1 : dokumenty z lat 1257–1420. [Wyd. St. Kuraś.] Wrocław – Warszawa – Kraków, 1962.

Zbiór 1969: Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 4 : dokumenty z lat 1211–1400. [Wyd. St. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś.] Wrocław – Warszawa – Kraków, 1969.

Zbiór 1970: Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 5 : dokumenty z lat 1401–1440. [Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i St. Kuraś.] Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970.

Zbior 1822: Zbior pamiętnikow historycznych o dawney Polsce. [Przez J. U. Niemcewicza.] Warszawa, 1822.

Інформація про автора:

Мирослав Волошук – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Державного вищого навчального закладу Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, директор Центру медієвістичних студій.

e-mail: myrkomyrko79@gmail.com